

ANĐELA HORVAT

O djelatnosti Ljube Karamana u Zagrebu*

Ovom prilikom neću ponavljati pojedine već poznate podatke iz biografije dra Ljube Karamana koja počinje 15. VI 1886. kada se rodio u Splitu. U našoj je sredini djelovao kao konzervator, arheolog, historičar, historičar umjetnosti gotovo pola vijeka. Kraj svih drugih njegovih aktivnosti u dugom se nizu iz godine u godinu nižu publikacije kojima je obrađivao najraznolikije teme s područja naše bogate kulturne baštine od vremena rimske antike do 19. stoljeća.

Njegovu dugotrajnu i plodnu aktivnost možemo podijeliti na *splitsku* i *zagrebačku fazu*. U dvadesetogodišnjoj splitskoj fazi nastalo je do g. 1941. niz djela koja znače prekretnicu na području povijesti umjetnosti s obzirom na spomenike u Dalmaciji. Neki od najistaknutijih spomenika dobili su upravo rezultatima njegovoga sagledavanja novu valorizaciju koja ima trajnu vrijednost. Kako se o tom već u više navrata pisalo, ovdje navodim iz njegove ranije djelatnosti tek nekoliko najbitnijih rezultata. Tako je npr. — među ostalim — naglasio kompleksnost pitanja *Dioklecijanove palače u Splitu*, koja se odviše povezivala ili uz Istok ili uz Zapad. Karaman je ukazao na to da to nije castrum, nego da je to kasnorimska rezidencija izgrađena od helenističkih majstora (oni djeluju i onda kad više ne postoji politički helenizam). Ona nije kopija castruma, a nastaje odjednom baš kao castrum. U knjizi *»Iz kolijevke hrvatske prošlosti«*, što ju je g. 1930. štampala Matica hrvatska, Karaman razračunava s pristašama raznih neuvjerljivih teza o umjetnosti u starohrvatsko doba. Iznosi mišljenje da je graditeljstvo crkvića slobodnih originalnih oblika niklo u provincijskoj i perifernoj oblasti bez izvanjskih utjecaja na domaće majstore. Razmatra pleternu skulpturu i otklanja i langobardsku i bizantinsku tezu; uočava regionalnu diferencijaciju od pleterne skulpture italskog tla, kojom je ona kod nas bila uvjetovana. Time je bio otvoren put rješavanju niza pitanja. Radom *o groblju na Majdanu kod Solina* (1936) dao je prvu sistematizaciju različitih nakita iz grobova starohrvatskog doba

i promotrio odnos različitih Slavena i Bizanta. Radnjom *o iskopinama u Mravincima* svestrano je proučio oblik i predmete grobova starohrvatskog doba, čime je po prvi put sistematizirao razvoj grobova i groblja tog razdoblja.

Djelom *»Portal majstora Radovana u Trogiru«* prikazao je Karaman kakva je sinteza umjetnosti srednjovjekovne Dalmacije nastala u našoj sredini u doba romanike kad ta umjetnost bijaše oplodena italskom umjetnosti. Za razliku od majstora Radovana, kojega djelo usprkos nizu domaćih osebjnosti pokazuje kakva je sinteza kad je pod vanjskim utjecajima, Karaman iznosi pri obradi *Buvinovih vratnica u Splitu* što je originalnog dala naša sredina u doba romanike kad nije bila jače pod utjecajima talijanske umjetnosti. U knjizi *»Umjetnost u Dalmaciji XV i XVI vijeka«* jače je naglasio — među ostalim — gotičko-renesansni prijelazni stil, a gotičke utjecaje u Dalmaciji poredao u tri smjera: donjoitalski, lombardski i venecijanski. Radnjom *»Notes sur l'art byzantin et les Slaves catholiques de Dalmatie«*, štampanom u Parizu, iznio je pred strani svijet misli o umjetnosti dalmatinskih primitivaca i o kasnobizantinskim ikonama.

Po dolasku u Zagreb Karamanov interes za pojedine znanstvene probleme koji su povezani s našom kulturnom prošlosti postao je još svestraniji. Dok se u Splitu posvetio Dalmaciji i kao konzervator i kao istraživač koji je obrađivao teme historijskog, kulturno-historijskog, arheološkog i historijsko-umjetničkog sadržaja, u Zagrebu je gotovo 30 godina — izuzevši posljednje godine života kad ga je sve više ostavljao vid — proširivao i intenzivirao svoju djelatnost i kao konzervator i kao publicist i kao istraživač i recenzent koji unapređuje različite znanstvene discipline. Njegov se interes proširuje — osobito s obzirom na srednjovjekovnu umjetnost i arheologiju — i na ostale hrvatske krajeve, a da pri tome ipak ne zanemaruje Dalmaciju, zatim na zemlje u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka te na srednje Podunavlje.

Pokušat ću da samo u krupnijim crtama nabacim što nam je ostavio kao konzervator, što kao publicist,

* Nekrolog održan u palači Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 5. V. 1971.

čime nas je obogatio kao istraživač i kritičar koji se hvata u koštac s različitim problemima, vjekovima i prostranstvima. U dugom nizu izmjenjuju se — sad analitički, sad sintetički radovi o pojedinim spomenicima ili majstorima, pa pregledi o spomenicima pojedinih manjih ili većih teritorija, zatim ikonografske teme, radovi s područja arheologije, srednjovjekovne hrvatske povijesti (jer Karaman je ujedno i učenik historičara Dopscha) pa teme o metodologiji ili o historiji konzervatorske službe. K tome treba dodati — što je ne manje važno — da je budno pratio nove rezultate rada u zemlji kao i u susjednim zemljama, da je reagirao na sve to, a treba kazati i to kakvu važnost i vrijednost ima i taj manje zapažen i veoma razasut rad, kao i to na koji je način sve to iz njega naviralo i nastajalo.

Kao prvi stručno obrazovan konzervator Hrvatske, modernizirao je i organizirao konzervatorsku službu, koja je ranije, u sjevernom dijelu zemlje, nekoliko desetljeća počivala uglavnom na elanu nekolicine entuzijasta. Njegova dugogodišnja iskustva — povezana s izvanrednim smislom za juridička pitanja — došla su do izražaja osobito pri izradi prijedloga za *Zakon o zaštiti spomenika kulture* (1949), kao i *Uredaba*, kojima je konačno zakonski ustanovljena konzervatorska služba na području čitave Jugoslavije i tamo gdje prije nije postojala. Od nemale je važnosti što se, zahvaljujući Ljubi Karamanu, u konzervatorskoj praksi sve više primjenjivala jednakovrijednost stilova, kao i to da se od tretiranja pojedinačnih spomenika krčio put — na temelju velikih iskustava stečenih s Dioklecijanovom palačom u Splitu — kompleksnom sagledavanju spomenika. A to je urodilo značajnim plodom da je služba zaštite spomenika kulture sve to više vodila brigu također i o čitavim aglomeracijama spomeničkog značenja. U svrhu njihovih očuvanja za pojedina su se značajnija mjesta po Karamanovim smjernicama izrađivali *Pravilnici*. Oni su — među ostalim faktorima — kao npr. urbanistima — bili oslonac za djelovanje počasnih konzervatorima, koji su besplatno požrtvovno vršili patriotsku dužnost da pravovremeno javljaju gdje treba intervenirati, a ponegdje su u uskoj suradnji s Konzervatorskim zavodima vodili u ratom opustošenoj zemlji zaštitne akcije, kao i popravak spomenika. Takvom organizacijom bile su svojevremeno spriječene brojne nedaće na području čuvanja spomenika kulture širom Hrvatske.

Među teoretskim člancima o konzervatorskoj problematici napose treba istaći Karamanov rad *»Razmatranja na liniji krilatice »konzervirati, a ne restaurirati«* (1965). U njemu je sistematski obradio metode rada i konzervatorske postupke u prošlosti, kao i u suvremenoj službi zaštite.

Trajno povezan s konzervatorskom službom Karaman je dobro znao da se — u nedostatku potrebnih sredstava — spomenici uspješnije mogu čuvati i očuvati budu li i u široj javnosti poznati i spoznati kao opće kulturno dobro. Zato je i svoje i tuđe znanstvene rezultate popularizirao mnogobrojnim člancima. Pisani su jednostavnim načinom i takvim stilom da se njegovu štivo rado čitalo i usvajalo. Značajno je da Karaman za ratnih godina ima razmjerno malo štampanih djela koja znanost pomiču naprijed, a da su veoma brojni njegovi publicistički radovi. Na pitanje zašto

je tome tako, sam je dao odgovor kako je u doba talijanske okupacije osjetio potrebu održavati svijest o hrvatstvu Dalmacije. I dok su Musolinijevi fašisti sjedili u njegovu rodnome gradu, on je uporno — ne vjerujući ni časa da će ta privremena okupacija biti trajno rješenje — održavao budnim nacionalni duh pišući teme iz kulturne i političke prošlosti koje su pobudno razvijale nacionalni ponos na kulturnu prošlost i na kulturno nasljeđe u vrijeme kada to s političkog stanovišta nije bilo oportuno. Zahvaljujući njegovoj popularizatorskoj aktivnosti — uzimajući je u rasponu od oko pola vijeka — svijest o vrijednosti spomenika nosi danas u sebi mnogi od naših sugrađana, a da toga možda nije ni svjestan. Među tim člancima, koji svojim temama obuhvaćaju golem vremenski raspon od dva milenija, ima ih i takvih u kojima ima znanstvenih rezultata, a da ih nije stigao objelodaniti negdje drugdje u stručnim časopisima, kao što je to npr. onaj *»Stari Iliri i umjetnost«* (1944).

Kako je zbog što ispravnijeg vrednovanja spomenika, ili čitavih epoha, ili pojedinačnih regija, ili zbog metode rada trebalo raščističavati različita pitanja, Karaman je u krilu konzervatorske službe na čelu središnjeg zavoda u Zagrebu, budući da ranije nije bilo odgovarajućih instituta, uporno nastavljao i sa znanstvenim radom. Taj neumorni istraživač koji je povijesti umjetnosti u Hrvatskoj dao moderne temelje zasnovane na bečkoj školi, svladao je tada prikladnom metodom rada — uz prije poznato dalmatinsko područje — u glavnim linijama novu, obimnu građu srednjovjekovnih spomenika sjeverne Hrvatske i Istre da se od vremena do vremena opet navrati na teme o Dalmaciji. Jedna je od takvih *»Starohrvatska umjetnost«* (1943), u kojoj — među ostalim — posvećuje pažnju funkciji pojedinih komada s pleternom ornamentikom. Najznačajnijim ranijim rezultatima njegova rada s područja dalmatinske umjetnosti treba pribrojiti i djelo *»Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale«*, (1943). Tema o majstoru Buvini bila mu je posebno na srcu. To mu je bila disertacija predana Dvořaku i Strzygowskom. Nakon 20 godina ponovno se vratio na nju, jer je smatrao da ranije nije bila pisana u zreloj znanstvenoj formi, a po treći je puta s veseljem pisao o svom miljeniku u reprezentativnom izdanju *Zore* u knjizi *»Andrija Buvina«* (1960). Tom je prilikom ponovno istakao što je originalnoga dala naša sredina kad nije jače bila pod utjecajima umjetnosti Italije.

Usred različitih preokupacija Karaman nije zaneMario ni sumiranje dotadašnjih rezultata dugogodišnjeg rada na polju umjetnosti u Dalmaciji. Tom nezahvalnom, ali neophodnom poslu pristupao je od vremena do vremena. U posljednjem djelu te vrste, u knjizi *»Pregled umjetnosti u Dalmaciji«* u izdanju Matice hrvatske (1952), na svoj je način ažurirao pregled razvoja sintetizirajući i vlastite i rezultate drugih istraživača.

Od historijskih tema posebno ga je zanimalo npr. pitanje Slavca, pa je u polemici s M. Baradom dokazivao da je Slavac bio hrvatski kralj (1959). Za dalmatinske teme interesirao se sve do smrti, a obrađivao ih je do pred kraj života; u svom posljednjem štampanom radu *»Potječe li ploča s likom hrvatskoga kra-*

Ljubo Karaman u vrijeme djelovanja u Splitu

lja u splitskoj krstionici iz splitske katedrale ili solinskog sv. Mojsija?» u diskusiji s E. Dyggveom iznio je i precizirao razloge u prilog mišljenju da ona potječe iz splitske katedrale.

Važan i težak pionirski posao izvršio je Karaman radovima »O umjetnosti srednjeg vijeka u Hrvatskoj i Slavoniji« (1948. i 1950) i »O srednjovjekovnoj umjetnosti Istre«. On je prvi izvršio reviziju krivo postavljene teza, netočnih mišljenja o pojedinim pitanjima što su se nataložila u posljednjih stotinu godina u vezi sa spomenicima sjeverne Hrvatske sa Slavonijom. Ujedno je po prvi puta pokušao hvatati razvojnu liniju umjetnosti tog područja do baroka. Usput je publicirao brojne dotad nepoznate značajnije spomenike, a sam razvoj umjetnosti označio da pripada srednjoevropskome krugu. Naročitu je pažnju posvetio zagrebačkoj katedrali; okupio je i znalčki recenzirao sva dotadašnja mišljenja o tom najznačajnijem srednjovjekovnom sakralnom spomeniku sjeverne Hrvatske (1963). — U kratkom prikazu o Istri posebno je apostrofirao unutrašnjost ove novopriključene hrvatske pokrajine matici zemlji. Već nakon letimičnog putovanja tim krajem on potcrtava domaći udio, pa miješane utjecaje iz sjeverne Italije i alpske pozadine, usvajajući na tom sagledavanju poglede prethodnika Francè Stelèa.

Pošto je, dakle, u glavnim crtama upoznao raznolikost spomeničkog fonda Hrvatske, nije čudo da se u kasnu jesen svoga života odlučio na svoje posljednje

Ljubo Karaman pred crkvom sv. Jakov na Očuri 23. V. 1948.

djelo od kapitalne važnosti »O djelovanju domaće sredine u umjetnosti hrvatskih krajeva« (1963), koje mu je stampalo Društvo historičara umjetnosti Hrvatske. Iako mu to nije bilo posljednje štampano djelo, nazivao ga je »labuđim pijevo«. U njemu je sistematizirao poglede na probleme periferne umjetnosti. Razmatra o metodama istraživanja zamašnog toka umjetnosti naših krajeva, koja — prema njemu — pripada provincijskoj, graničnoj i periferijskoj sredini. Pokušava precizirati značajke tih sredina i naglašava — što je važno — da ti pojmovi nisu uvijek negativne pojave u umjetnosti te ih ne smijemo uzimati kao krute kategorije. Svjestan je da time ne daje neke recepte, nego tek okvir pomoću kojeg se može objašnjavati i shvaćati naša spomenička baština. Tim djelom otvara diskusiju o teoretskoj i metodološkoj problematici za osnovna pitanja naše historije umjetnosti.

To bi, ali samo u glavnim linijama, bila baština koju je Ljubo Karaman ostavio Hrvatskoj u posljednja tri desetljeća. No njegov udio na polju znanosti ide i preko njezinih granica, kao i preko granica Jugoslavije. Produbljivanje pojedinih pitanja odvodi ga u unutrašnjost Balkana — u Bosnu i Hercegovinu, u Srbiju, u Bugarsku te u zemlje srednjeg Podunavlja. S čitavog tog područja budno je pratio obimnu literaturu i nove rezultate te reagirao na radove domaćih i stranih istraživača osvjetljavajući time ujedno i probleme domaće povijesti umjetnosti, srednjovjekovne historije i arheologije.

U vrijeme kada se npr. mnogo pisalo o *stećcima Bosne i Hercegovine* i Karaman se osvrnuo na tu osebnju veliku skupinu spomenika upozoravajući na davne i široke analogije, ali i na ono što je originalno, a to su profani prikazi ovozemaljskoga sadržaja na spomenicima sepulkralnog karaktera (1954).

Pažnju mu privlači i ono što se piše o srpskoj srednjovjekovnoj arhitekturi, pa mu je Derokova knjiga dala poticaj da je jače valorizirao originalnost raške škole, otklonio georgijsku tezu o pleternom dekoru moravske škole (1956).

Polemika oko dvanaestolisne rotunde u bugarskom Preslavu, u kojem je sporu bio apostrofirani i Dioklecijanov mauzolej u Splitu, ponukala je Karamana da se pozabavi i bugarskom ranosrednjovjekovnom umjetnosti. Radnjom »*O okrugloj crkvi u Preslavu*« (1962) prikazao je brojnim komparacijama kako centralne građevine sličnog tipa nisu u evropskoj umjetnosti rijetkost u doba predromanike, uključujući tu i slavenske zemlje pa i Bugarsku.

Razmišljajući »*O putovima bizantinskih crta u umjetnosti istočnog Jadrana*« (1958) dolazi Karaman u vezi s tim pitanjem do zaključka da treba razlikovati što izravno dolazi iz Bizanta, gdje posreduje Zapad, a što rade bizantinski majstori na radu kod nas.

Intenzivno istraživanje ranosrednjovjekovne arheologije i umjetnosti u susjednoj Panonskoj nizini davalo je Ljubi Karamanu pobude da se osvrtao na nove nalaze, nove teze u susjednim sjevernim zemljama, a osobito ako je sve to imalo dodirne točke s našom građom i problematikom. Prekretnicu u takvom širem sagledavanju domaće problematike predstavljaju — prema mišljenju samog autora — u njegovu ličnom usponu radnje »*Problemi umjetnosti iz ranog srednjeg vijeka*« (1943) i »*Dva nova djela o pleternoj ornamentici*« (1943). On sve više vrednuje fenomene iz našeg spomeničkog fonda u evropskim, odnosno u internacionalnim okvirima. U radu »*Dva nova djela...*« u diskusiji s Kautschom i Schaffranom brani svoja ranija izlaganja o pleternoj ornamentici, jer su oba uzeli u obzir i građu iz Hrvatske, interpretirajući je na neprihvatljiv način. Tu Karaman ukazuje na slabost jednostrane Kautschove antikne, a Schaffranove langobardske teze, te potcrtava značajan metodološki put da je dio istine u svakoj »tezi«, no prava i potpuna istina ni u jednoj, pa je prema tome jedinstvenost takvih »teza« i njihova slaba strana. Kad pak diskutira sa švedskim arheologom Holmqvistom o koptskom podrijetlu pleterne ornamentike, uspješno otklanja mogućnost da je Egipat mogao imati i odigrati tako značajnu ulogu pri formiranju pletera kako to smatra autor te koptske teze.

Dok interes za sve ove i njima slične teme derivira iz kapitalnog Karamanova djela »*Iz kolijevke hrvatske prošlosti*«, s kojim, kako vidimo, ni izdaleka nije bio gotov kad ga je napisao, problemi oko nalaza iz doba seobe naroda i bjelobrdске kulture odvođe ga na široke panonske ravnice. S velikim je interesom pratio što se radilo u Mađarskoj i Čehoslovačkoj, o čemu je pisao u više navrata.

Katkad i pod skromnim naslovima, kao npr. »*Glose nekim pitanjima slavenske arheologije*« nailazimo na bitno nova gledanja. Tu npr. Karaman precizira —

među ostalim — pitanje o posudama praškog tipa kojima latenski, odnosno latenoidni tip pripisuje oživljavanju davno zapretane tradicije romaniziranog ilirskog i keltskog pučanstva.

Dokazuje još da u srednjovjekovnome nakitu različitih slavenskih naroda vidimo raznolika reagiranja na antikno-bizantinsku baštinu. Osvrćući se na publikaciju mađarskog istraživača Fetticha, raspravlja o ranije zvanoj *kesteljskoj*, tj. *avaro-slavenskoj kulturi*. U živoj raspravi o tom pitanju Karamanov je udio da upozorava kako je nacionalna pristranost otežavala rješenje tog pitanja. Smatra da su Avari iz Azije donijeli samo naviku da metalnim aplikama ukrašuju remenje, no u zajednici s panonskim Slavenima preuzeli su motive iz široke kasnoantikne ornamentalne baštine, što dokazuju nalazi i u karpatskoj kotlini i u našem dijelu Panonije.

Razglabajući o *bjelobrdskoj kulturi* Karaman se zalaže za njezino regionalno, a ne nacionalno značenje s obzirom na njezine lokalitete s ovu i s onu stranu rijeke Drave, koji nalazi nose naziv po nalazištu Bijelo Brdo kraj Osijeka.

U polemici s Dercsényiem, koji je plan bazilike nađen u Zalaváru — inače tlocrtu nepoznatom u Mađarskoj — pokušao povezati s Istrom i jadranskom regijom oko Aquileje, Karaman isključuje tu inače zamamnu mogućnost. Da je Karamanova skepsa bila opravdana saopćio mi je — nakon novih nalaza u Zalaváru sam D. Dercsényi.

Ovdje je navedeno samo nekoliko primjera iz kojih se vidi širok interes Karamana, koji — slobodan od karijerizma i želje da se istakne — neprestano traga za novim saznanjima o našem kulturnom dobru i onda kad diskutira sa stranim istraživačima. No uz njegova kapitalna djela i osvrte takve vrste, od izvanredne važnosti i vrijednosti bilo je i njegovo reagiranje na sve ono što se radilo i pisalo u našoj zemlji, a napose o srednjovjekovnoj hrvatskoj povijesti, o historiji umjetnosti ili o arheologiji. Ti oštromni brojni kritički osvrti, koje sâm Karaman nije smatrao kritikom, katkad nekome i neugodni ali nikad lični, nego principijelni i s težnjom da se što je više moguće prema vlastitom znanju i shvaćanju približi znanstvenoj istini, davali su poticaje pojedinim istraživačima da uvijek iznova izoštre svoja zapažanja o nekom pitanju, ili da eventualno korigiraju koje od svojih mišljenja. Svjestan vrijednosti svog znanja, ali bez prepotentnosti, on iz godine u godinu ne samo da strpljivo cizelira i korigira vlastita mišljenja nego precizira, dopunjuje, odnosno otklanja rezultate rada brojnih naših istraživača o najrazličitijim pitanjima. Nekima su njegova izlaganja bila preoštra, jednima premalo, a drugima odviše patriotska. No on je lično bio duboko uvjeren da i svom narodu i općenito znanosti najbolje koristi bude li napisao ono što će biti — gonjen činjenicama — najbliže istini. Potpuno je zazirao od skliskog puta senzacionalizma. A da nije bio prijatelj poznatih teza s kojima se moglo paradirati samo tako dugo dok protiv njih nisu došli uvjerljivi argumenti, vidjelo se već u polemici s čuvenim Strzygowskim u knjizi »*Iz kolijevke hrvatske prošlosti*« (1930), koje je djelo tek nakon tridesetak godina — preko T. v. Bogyaya — dobilo priznanje u Evropi.

Od brojnih diskusija spominjem kao primjenu i karakterističnu onu s C. Fiskovićem »*O vremenu gradnje Divone u Dubrovniku*« (1951). Kao mnoge druge i ova rasprava ima također i metodološku vrijednost. I u slučaju kad Karamanovi argumenti nisu u polemici izdržali, vrijedilo ih je imati na oku, jer je neki problem njima bio sagledan s kojeg drugog aspekta, što potiče na dalje razjašnjavanje. Duboko srašten s argumentima s kojima se naoružao u nekom pitanju Karaman je svoje ranije mišljenje mijenjao samo pred krupnim novim, uvjerljivim i nepobitnim dokazima, zadovoljan napokon time da je neko određeno pitanje ipak netko riješio, ako ne on sâm.

Još treba reći iz čega je navirala Karamanova aktivnost do te mjere i na kakav se način odvijala. Brojni su mu radovi povezani s konzervatorskom službom, jer trebalo je ili popularizirati spomenike ili im određivati pravu vrijednost kako bi se sigurnije očuvali. A mnogi su iz njega navirali kao iz učenjaka čistoga kova koji neprestano želi pomicati saznanja o nama, o našoj prošlosti, a napose o samim spomenicima, o umjetnosti i u širim okvirima. Stalno u društvu s problemima o spomenicima radovalo ga je da se uvijek ponovo okušava s metodologijom kojom je bio naoružan, hoće li doći do novih rezultata. Putujući mnogo u mladim danima svoju je autopsiju stalno konfrontirao s povijesnim izvorima i činjenicama. Svoje široko znanje stalno je uklapao između obojega i na taj način dolazio do rezultata trajne vrijednosti. Kao historičar umjetnosti, arheolog, ali i historičar, ukazivao je na to da te discipline također s etnologijom moraju ići zajedno, što je i primjenjivao u svojim radovima od prilike do prilike.

Treba još dodati na koji način su nastajala ta Karamanova djela. Taj izrazito polemičan duh nije suprostavljao svoja mišljenja samo u radovima koji su publicirani; on je sa svojim prijateljima i suradnicima polemizirao o svim temama o kojima je kanio pisati, ili koje je momentano imao na redu. Uz takav način rada od takvog je učitelja svatko od nas tko je htio ili našao vremena mogao zaista mnogo naučiti o najraznolikijim tematikama iz širokih geografskih i vremenskih prostranstava.

Kad ga je nečiji tekst izazvao na razmišljanje, brzim i odlučnim koracima počeo je šetati gore dolje, a zatim saopćavao koji ga je problem zaokupio. Dugo bi zatim danima šetao ili pak sjedio zatvorenih očiju s naočalima podignutim na čelo, a nervozni trzaji prekrivenih nogu odavali bi intenzitet njegovih meditacija. Nagli i oštri izdisaj iz nosnica bio je znak da je bljesnula prava misao za kojom je tragao. On je skupljao

i sređivao protuargumente. U živim i glasnim diskusijama bez uzvišenog stava, popraćenim vedrim mediteranskim humorom, u kojim debatama je počesto teško bilo doći do riječi, provjeravao je da li mu rezoniranja stoje bez straha da će mu novorođene ideje netko preoteti. Najkompleksniji dio posla time je bio dovršen, jer te i takve pripreme uz konzultaciju literature, historijskih izvora i ostale znanstvene građe, znale su trajati dulje nego samo pisanje. Pošto je za neku temu sve što bijaše moguće provjerio i kad je sve u glavi sredio, lako je to škripavim perom bacio na papir, a katkad direktno iz glave diktirao u pisači stroj. I jedva što je osjetio olakšanje da je svršio s nekom temom, doskora je taj »šjor doktor« senzibilnog nervnog sistema, praćen stalnom besanicom, kojekakvim nepoćudnim glasovima i užasima buke motora suvremene tehnike, zauzet novim preokupacijama šetao, meditirao, diskutirao i opet pisao. Upravo je paradoksalno da nam je kao baštinu — dobrim dijelom i od internacionalnog značenja — ostavio čovjek koji je u ranijim godinama često nakon kojeg napisanog rada odlučio — ne pisati više. Prilike su od njega iziskivale obratno.

Sklonost meditiranju znatno mu je olakšala dane kada je u mraku svojih očiju sjedio u naslonjaču i bio sretan kad je netko naišao da s njim porazgovori o čemu razmišlja, a da to uz put začini riznicom anegdota o don Frani Buliću i mnogim drugim ličnostima, prijateljima i znancima, evocirajući s primjesom ironije, no bez ikakve zlobe, uspomene iz prošlih dana.

»Ignis sacer« bilo je to što ga je poticalo na dugom putu života na rad, a priželjkivao je da to i ljude u njegovoj okolini potiče na djelatnost, jer često su uzaludna upinjanja kad u našim akcijama nema prave ljubavi za stvar.

Ljubo Karaman postavio je znanstveno fundirane temelje povijesti umjetnosti u Hrvatskoj općenito i stvorio solidnu bazu za dalje proučavanje umjetnosti na našem tlu, prvenstveno što se tiče razdoblja srednjeg vijeka u Dalmaciji. Već desetljećima veoma često citiran u zemlji i inozemstvu, doživio je i nekoliko vidnih priznanja. Napominjem da mu je Društvo historičara umjetnosti Hrvatske prilikom 70-godišnjice života posvetilo drugi svezak *Peristila*, da je g. 1964. bio nagrađen republikom nagradom za životno djelo na području znanstvenog rada, te da ga je 23. VI 1965. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti *izabrala za pravog člana* u Odjelu za likovne umjetnosti. Slobodan u sebi od bilo kakvog karijerizma ostavio je za sobom dug generacijama. Hvala mu na opsežnom životnom opusu od trajne vrijednosti!